

УДК 94(477.8)«1921/1939» : 304.44+94(438)«1921/1939» : 304.44
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/2.2>

Гаврилюк С.В.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Гаврилюк О.Н.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТНИХ МІСЦЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1920–1930-ТІ РОКИ)

У статті на основі залучення низки неопублікованих та опублікованих джерел висвітлюються зміст і значення заходів українських політичних таборів Східної Галичини і Західної Волині – частини українських територій, що перебували у складі Другої Речі Посполитої – з увічнення впродовж 1920–1930-х років пам'ятних місць національної воєнної історії. Підкреслено, що такими унікальними об'єктами української культурної спадщини на означених теренах у міжвоєнний період виступали могили українських січових стрільців (УСС) на горі Маківка (Львівщина) та на горі Лисоня (Тернопільщина), а також поле Берестецької битви (Рівненщина).

Розкрито гуманістичні й політичні аспекти звернення різних політичних таборів українського соціуму означених земель до увічнення розташованих тут пам'ятних місць національної воєнної історії. Показано, що для представників національно-патріотичного табору вони слугували символами збереження історичної пам'яті, потужним засобом виховання національної свідомості, єднання корінного населення Східної Галичини і Західної Волині у боротьбі за власну незалежну Українську державу. На досягнення цієї мети була спрямована діяльність товариства «Просвіта», організації українського молодіжного руху «Пласт», «Луг», «Січ», ін. Зокрема, товариство «Просвіта» стало ініціатором утворення у Львові в 1923 р. українського Комітету охорони воєнних могил, реорганізованого згодом у Товариство охорони воєнних могил (ТОВМ). Заходами з пошанування пам'ятних місць української воєнної історії були організація походів, які нерідко перетворювалися на масові патріотичні демонстрації, відновлення та впорядкування місць воєнних баталій, у яких брали участь УСС, спроби встановлення пам'ятників на горі Маківка та горі Лисоня, покладання вінків на полі Берестецької битви, увічнення пам'ятних місць на світлинах із метою передачі їх до українських музейних закладів Львова тощо.

Звернено увагу на позицію галицького москвофільства у справі увічнення українських пам'ятних місць воєнної історії. Стверджується, що позиція цього політичного табору послаблювала єдність дій українського населення Східної Галичини стосовно репресивної політики польської влади, спрямованої на протидію пошануванню об'єктів української воєнної історії.

Ключові слова: Східна Галичина, Західна Волинь, національна воєнна історія, пам'ятні місця, гора Маківка, гора Лисоня, поле Берестецької битви.

Постановка проблеми. Помітним напрямом досліджень сучасної національної історіографії виступають українсько-польські взаємини у ХХ ст., зокрема ті, що мали місце впродовж 1920–1930-х років на теренах Східної Галичини і Західної Волині. Відомо, що у цей період означені західні етнічні українські території разом із такими українськими етнічними землями, як Пінщина, Берестейщина, Південне Підляшшя, Холмщина, Надсяння (Посяння) та Лемківщина, перебували під владою Другої Речі Посполитої. Сьогодні досліджено численні аспекти суспільно-політичної, соціально-економічної, культурної та

духовної політики цієї держави щодо української національної меншини, яка на вищезгаданих землях становила переважаючу, а то й абсолютну більшість населення. Розглянуто також чимало аспектів протидії останнього антиукраїнським заходам центральних і місцевих польських властей. На цьому тлі маловивченим залишається питання збереження у міжвоєнній Польщі української культурної спадщини, використання, зокрема, пам'ятних для українців місць національної воєнної історії як вагомого засобу виховання національної самосвідомості, активізації зусиль у боротьбі за незалежну Українську дер-

жаву. Актуалізує звернення до теми й її практичний бік. Тодішній досвід українського соціуму Східної Галичини і Західної Волині зі збереження власної культурної спадщини може сприяти збагаченню сучасних здобутків вітчизняних учасників пам'яткоохоронної діяльності. Також увічнення пам'ятних місць національної воєнної історії у той час слугує прикладом сучасникам у складанні пошани нинішнім воякам Збройних Сил України, добровольцям та волонтерам – усім, хто сьогодні боронить українську землю від російського агресора та його поплічників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика увічнення і ролі пам'ятних місць національної воєнної історії у суспільно-політичному та культурному житті української спільноти міжвоєнної Польщі уже частково розглядалася у низці публікацій вітчизняних дослідників. Певні аспекти впливу державної політики міжвоєнної Польщі на пам'яткоохоронну галузь, збереження і пошанування пам'ятних місць воєнної історії у регіоні знайшли висвітлення у публікаціях Н. Заставецької [11] та О. Гаврилюка [3; 4]. У колективній роботі про козацький меморіал на полі Берестецької битви [18], монографії І. Зуляка [12], статті Х. Харчук [19] порушуються питання ролі у збереженні пам'яток національної воєнної історії українських громадських товариств, молодіжних організацій, значення цих пам'яток у формуванні національної пам'яті – вагомого засобу конструювання національної свідомості. Про вшанування за допомогою воєнних пам'яток героїки національно-визвольних змагань йдеться у статтях О. Дрогобицької [9; 10] та В. Парація [15].

Однак доводиться констатувати, що на тлі вищенаведених звернень до питань збереження і використання українською спільнотою Східної Галичини і Західної Волині у міжвоєнний період пам'яток національної воєнної історії тема увічнення таких пам'ятних місць, як гора Маківка (Львівська область), гора Лисоня (Тернопільська область) та поле Берестецької битви (Рівненська область) ще не стала предметом спеціального історичного вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити заходи українського соціуму з увічнення найвизначніших пам'ятних місць національної воєнної історії в означеному регіоні. Для досягнення поставленої мети застосовано, зокрема, проблемно-хронологічний, історико-генетичний та порівняльно-історичний методи дослідження у їх комплексному поєднанні. Стаття побудована

на використанні окремих архівних і опублікованих документів державних структур міжвоєнної Польщі, публікацій періодики цього періоду, матеріалів мемуарного характеру. Для написання статті залучені також матеріали поодиноких праць сучасних українських науковців. Тут йдеться про окремі аспекти збереження на теренах етнічних західноукраїнських земель пам'ятних місць національної воєнної історії та їх значення для суспільно-політичного й духовного життя українського соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збереження в умовах міжвоєнної Польщі українських культурних цінностей на західних етнічних українських землях було непростю справою. З одного боку, українські нерухомі й рухомі пам'ятки підпадали під дію правових актів, що регулювали у Другій Речі Посполитій пам'яткоохоронну діяльність. До них належав насамперед Декрет Регентської ради від 31 жовтня 1918 р. про опіку над пам'ятками мистецтва і культури [20]. Згідно з Декретом, контроль над пам'яткоохоронною роботою, що проводилася під керівництвом спеціально уповноважених фахівців – консерваторів, покладався на створене 31 січня 1917 р. Міністерство віровизнань і народної освіти.

У 1919 р. організовуються консерваторські (пам'яткоохоронні) управління, діяльність яких поширювалася на чітко окреслені округи, що територіально охоплювали одне, а іноді й кілька воєводств. До завдань цих державних структур належало, зокрема, встановлення чисельності насамперед нерухомих пам'яток (городищ, курганів, фортець, замків, військових поховань, старовинних будівель тощо), інвентаризація та нагляд за ними. У тому ж 1919 р. постала Рада консерваторів – колегіальний орган, до складу якого входили усі окружні консерватори та представники Міністерства мистецтва і культури. До компетенції Ради належало скликання усепольських з'їздів консерваторів, де йшлося про розроблення актуальних проблем пам'яткознавства і пам'яткоохоронної роботи. Аналогічний характер і функції, щоправда, на нижчому рівні, мали створені у 1924 р. окружні консерваторські комісії, а також змішані (з представників державних консерваторів та римо-католицького костелу) комісії, що з'явилися у 1925 р. і займалися культурною старовиною [3, с. 46–47].

Таким чином, для охорони українських культурних цінностей в умовах Другої Речі Посполитої існували належні правові підстави, що слід

визнати позитивним фактом. Разом із тим практичний бік цієї справи відчував на собі негативний вплив національної політики Польської держави стосовно української спільноти. Намагання польських властей її асимілювати та денационалізувати, придушити наростаючий український національний рух, особливо на теренах Східної Галичини, породжували заходи, спрямовані, зокрема, на знищення об'єктів української культурної спадщини, що їх уособлювали нерухомі пам'ятки. Особливо це стосувалося культових споруд Православної церкви, а також пам'яток української військової історії. Останні, представлені похованнями українських вояків – учасників Першої світової війни, які воювали у складі Легіону українських січових стрільців (УСС), полеглих у польсько-українській війні 1918–1919 рр. бійців Української галицької армії (УГА), а також козацькими могилами і кам'яними хрестами періоду Хмельниччини, були джерелом небезпечних антипольських настроїв, адже ці об'єкти, ураховуючи й найвідоміші на той час місця героїчних битв українських вояків за власну державність на теренах Західної України – гору Маківка (сучасна Львівська область), гору Лисоня (сучасна Тернопільська область) та поле Берестецької битви (сучасна Рівненська область) – виступали унікальними пам'ятками української військової історії, символами національної звитяги та патріотизму.

Заходи центральних і місцевих державних структур Другої Речі Посполитої щодо нищення українських пам'яток військової історії виявлялися в різноманітних формах. Ними, зокрема, були «комасації» (упорядкування) могил українських вояків, під час яких часто «губилася» або розорювалася частина поховань. Здійснювався також контроль над відновленням поховань (у бік кількісного зменшення), заборона встановлення на них хрестів, пам'ятних знаків або пам'ятників. Численними були факти нищення насамперед могил УСС як таємно «невідомими» злочинцями, так і неприховано за участю польської поліції та членів польських громадських воєнізованих товариств, ін. [11, с. 112–113].

Протидіючи ганебним заходам польських державних та парамілітарних громадських структур, українські культурно-освітні, молодіжні, спортивні, інші товариства Східної Галичини і Західної Волині, пам'яткоохоронні організації, музейні заклади проводили різнобічну роботу зі збереження пам'яток національної військової історії. Своєрідним координаційним осередком тут виступив створений у 1923 р. у Львові з ініціативи товари-

ства «Просвіта» Комітет охорони воєнних могил, реорганізований у Товариство охорони воєнних могил (ТОВМ). На установчих зборах 1927 р. з нагоди реорганізації цієї громадської структури наголошувалося, що могили полеглих – це «наш найдорожчий скарб, найбільший моральний капітал, що його ми винесли з великої світової завірюхи і нашої визвольної війни» [13]. Діяльність керівного ядра та численних філій цієї організації, усього патріотично налаштованого і національно свідомого українства спрямовувалася на впорядкування військових цвинтарів, окремих поховань УСС, встановлення хрестів, спорудження пам'ятників, облаштування так званих «пропам'ятних» таблиць у приміщеннях українських культових споруд, ін. [19; 9, с. 177–178]. У зв'язку з тим, що така діяльність вимагала чималої кількості дозволів влади, керівництво ТОВМ рекомендувало «обходити» їх шляхом встановлення хрестів на церковній землі та оголошення останніх релігійними святинями. Коли ж місцева громада не мала коштів чи можливостей для будівництва, то Товариство просило хоча б вмуровувати у церквах пам'ятні плити з прізвищами полеглих січовиків та вояків УГА, фіксувати на світлинах кожен з таких пам'яток і передавати ці світлини до центрального осередку у Львові для поповнення музейних фондів [4, с. 57].

Особливого значення в такій діяльності, що поєднувала в собі гуманістичні, пізнавально-виховні, пам'яткоохоронні та політичні складники, надавалося увічненню найвідоміших на той час і розташованих у Західній Україні пам'ятних місць української військової історії. Одне з них – карпатська гора Маківка. Тут з 29 квітня по 4 травня 1915 р. точилися запеклі позиційні бої часів Першої світової війни між підрозділами австро-угорських військ, до складу яких входили сім сотень 1-го та 2-го куренів Легіону УСС, та російськими військами. Унаслідок героїчної оборони Маківки повністю провалилися стратегічні плани російського командування подолати Карпати і розгорнути наступ на Закарпаття, а згодом – у напрямку Угорщини. Через величезні втрати російська армія була змушена припинити наступ, а за тиждень – відступити під натиском австро-угорських військ [2].

Мужність січових стрільців на Маківці закарбувалася у народній пам'яті і знайшла вияв у формуванні культу героїв цих боїв. У 1920-х роках члени Української військової організації стали ініціаторами встановлення тут хрестів для вшанування полеглих за волю України (цю ініціативу

згодом продовжила ОУН). Із початку 1930-х років завдяки організаторській діяльності українських молодіжних товариств «Пласт», «Луг», «Січ» та ін. щорічно у квітні-травні почали проводитися походи на місце подвигу УСС на горі Маківка. 7 травня 1932 р. часопис «Діло» писав: «На тім майже 1000 метровім шпилі між Тухлею і Головецьком висипали могили 34 юнакам-героям. Ці могили – це наш перший військовий цвинтар. На Маківці повинен стати величавий пам'ятник, гідний жертви героїв, що там спочивають, а сама Маківка повинна стати прощеною для земляків-патріотів...» [6].

Походи на гору Маківка набували характеру масових патріотичних демонстрацій, які, на думку учасників, відігравали вагомий роль у вихованні населення, особливо молоді. Один з учасників цих подій М. Ценко відзначав: «Ці походи тисячних мас із цілого краю мали велике значення у зрості національної свідомости Скільщини, бо майже не було села, щоб із нього вся молодь не брала участі в походах: вони нарешті зрозуміли, що коли це святе й дороге місце для цілого українського народу, то таким самим мусить бути й для них» [10, с. 110]. Інший учасник таких походів Л. Павлишин згадував: «Маківка й Плішка, де загинули сотні усусів, притягували до себе українських патріотів, особливо молодь. Це місце перетворилося для прикарпатців та горян у своєрідну Мекку. Школярі з учителями, студенти, прості селяни, наймити і робітники – хто тільки не прямував до могил, де націоналісти (часто й соціалісти) організували свої маніфестації, збори, фестини. Поліція намагалася їм перешкодити, виставляла пікети, влаштовувала заслони, засади. Тим цікавіші були наші походи...» [14, с. 89].

Через те що такі демонстрації сприяли зростанню патріотичних почуттів, то нерідко мали місце факти покарань владою їх ініціаторів. Зокрема, арештованим виявився Б. Ганушевський – син священика з с. Угорники на Станіславщині – за те, що в 1932 р. організував похід молоді на гору Маківка [10, с. 112].

Ще одним величним об'єктом української культурної спадщини і водночас місцем увічнення у Східній Галичині героїки українських січових стрільців стала гора Лисоня поблизу м. Бережани, що на Тернопільщині. Тут у серпні-вересні 1916 р. УСС разом з австро-угорськими та турецькими частинами стримували наступальні дії російських військ, які намагалися закріпити успіх, здобутий у ході відомого «Брусилівського прориву». Ціною

великих людських утрат (загинули або потрапили до полону 30 із 47 старшин та близько 1,5 тис із майже 1,7 тис стрільців) січовики спільно із союзниками змогли зупинити наступ російської армії на Бережани [15, с. 51, 54].

Увічнення пам'яті українських героїв на Лисоні шляхом проведення різноманітних заходів зародилося ще на початку 1920-х років. Поєднуючи в собі гуманістичні, пізнавально-виховні, пам'яткоохоронні та політичні складники, воно знаходило вияв у впорядкуванні наявних тут поховань січовиків, зведенні на їх честь символічних курганів-пам'ятників, вшануванні пам'яті борців походами на Зелені свята (Трійцю), проведенні щорічних поминальних літургій, ін. Зокрема, про підготовку жителів с. Криве на Бережанщині до «зеленосвяточного» походу 1926 р. йдеться у спогадах М. Реви: «...До співпраці були притягнені всі організації – суспільно-громадські, жіноча, молодечі. На протязі двох тижнів ішло готування ескадрону кінної бандерії. Жінки поспішали із шиттям жупанів і вишивками, а у учасників цієї бандерії збирали шаровари, чоботи, шапки та вишукували найкращих коней у селі. Луговикам шили зелені уніформи й шапки та виготовляли топірці» [16, с. 141]. У походах брали участь тисячі учасників не лише з Бережанського та сусідніх повітів Тернопільського воєводства, а й представники інших регіонів Східної Галичини, а також українці Західної Волині.

Іншою формою увічнення цього пам'ятного місця української воєнної історії були неодноразові спроби громадських організацій побудувати на горі Лисоня меморіал на честь полеглих січовиків. Його проєкт, що містив рисунок та відповідний опис, був поданий польським державним структурам ще в січні 1925 р. Відповідь надійшла лише в серпні 1926 р.; тут містилася відмова, вмотивована тим, що, мовляв, меморіал не відповідає «загальній природній естетиці» [15, с. 58–59]. Реальною підставою для відмови було побоювання польської адміністрації, що гора Лисоня ще більше перетвориться на символ військового героїзму та невмирущої слави українців. А це входило у протиріччя з політикою Польської держави, спрямованою на асиміляцію та денационалізацію корінного населення краю.

Однак українська спільнота не відмовилася від наміру вшанування подвигу УСС на Лисоні. З ініціативи представників Тернопільського воєводського та Бережанського повітового осередків ТОВМ у 1927 р. був створений символічний меморіал у вигляді насипаного кургану-пам'ятника,

який став місцем всенародного пошанування. Його збереження і використання у патріотично-виховних цілях продовжувало залишатися предметом уваги в наступні роки. Зокрема, члени українських молодіжних організацій, насамперед «Пласту», збирали кошти для спорудження тут у майбутньому пам'ятника і каплиці, доглядали за меморіалом, проводили масові урочистості.

Означена діяльність була не до вподоби польській владі. Негативне ставлення польських державних структур до меморіалу на Лисоні виявлялося у таких антигуманних формах, як його неодноразове розкопування, знесення хреста, запровадження юридичних заборон на його існування та ін. Зокрема, факти засвідчують три випадки нищення хреста на символі січового стрілецтва протягом листопада 1930 р. Вони стали підставою для судових позовів українського посла у польському сеймі В. Целевича та бережанського адвоката В. Бемка з вимогою розслідування і притягнення до відповідальності осіб, причетних до вчинення цих дій [15, с. 60].

Іншим прикладом намагань польських властей знищити меморіал на горі Лисоні став відповідний судовий процес. Прагнучи ліквідувати пам'ятку та протидіяти діяльності Бережанської філії ТОВМ, місцева влада переформувала питання збереження стрілецької могили у проблему юридичного оформлення власності земельної ділянки, на якій вона була висипана. Зрештою, членів товариства та представників місцевого українського самоврядування с. Потутори, на околицях якого розташовувався меморіал, обвинуватили в перевищенні повноважень і притягнули до суду [11, с. 114]. Українська спільнота відновлювала меморіал, ставила нові хрести, що й надалі спричиняло польсько-українське протистояння в галузі охорони культурної спадщини.

Щодо Західної Волині, то об'єктом пошанування славетних сторінок української воєнної історії виявилось поле Берестецької битви. Тут у червні-липні 1651 р. відбулося одне з визначальних воєнних протистоянь періоду Хмельниччини – битва між українсько-татарським, з одного боку, та польським військом – з іншого. Упродовж 1910–1914 рр. (тоді Західна Волинь перебувала під владою Російської імперії) на місці знаменитої битви був споруджений архітектурно-меморіальний комплекс «Козацькі могили». Світська і церковна влада самодержавної Росії вбачала в ньому символ боротьби за «єдину і неподільну Русь», православ'я проти римо-католицизму та греко-католиків [5, с. 359].

В умовах міжвоєнної Польщі поле Берестецької битви стало священним місцем поклоніння подвигів козаків у боротьбі за українську державність. Починаючи з 1921 р. українські патріотичні сили Західної Волині і Східної Галичини за участі національно налаштованого православного духовенства щорічно проводили масові громадянські заходи, пов'язані з ушануванням пам'яті полеглих у битві українців. Особливою масовістю вони відзначалися у першій половині 1930-х років. Підготовка до їх проведення супроводжувалася організацією урочистих вечорів, концертів, вистав; на сторінках патріотичних часописів публікувалися історичні та публіцистичні матеріали, розповсюджувалися видання ОУН [18, с. 396–397]. Під час походів до меморіалу «Козацькі могили» відбувалися урочисті богослужіння, на могили героїв покладалися вінки, прикрашені синьо-жовтими стрічками, до одягу в національному стилі учасники прикріплювали тризуби та інші патріотичні відзнаки [8, арк. 29–31].

Про підготовку цих заходів, їх хід збереглися численні донесення польської поліції та її агентів. Із них дізнаємося, зокрема, що в 1932 р. С. Шеремета, житель с. Турія Володимирського повіту Волинського воєводства, домовився у Львові про виготовлення для меморіалу «Козацькі могили» дзвона з написами. Останні мали свідчити, що цей дзвін подарований для вшанування пам'яті козаків, які загинули під Берестечком. Дзвін мав бути встановлений на дзвіниці, що її планував спорудити С. Шеремета. Після надходження такої інформації селянин був заарештований. Однак після виходу з в'язниці він все-таки вирішив виготовити тисячі світиль «Козацьких могил», які планував розповсюдити серед українського населення не лише Польщі, але й за її межами [1, с. 34].

В іншому поліцейському донесенні за цей же рік говорилося, що 30 червня – 1 липня за участю місцевого духовенства і навколишнього населення відбулося вшанування учасників битви під Берестечком. У ньому взяло участь понад 5 тис осіб. У донесенні зазначалося, що під час служби Божої із церковного балкона були розкидані кілька десятків листівок ОУН, які містили розповіді про Берестецьку битву та заклики на прикладі героїзму козаків і повстанців боротися за самостійну соборну Українську державу [1, с. 34]. Донесення поліції також інформували, що в 1933 р. екскурсії на «Козацькі могили» організували жителі с. Милуші Луцького повіту, с. Турія Володимирського повіту, низки інших населених пунктів різних повітів

Волинського воєводства Другої Речі Посполитої [8, арк. 67–79].

Польська влада всіляко перешкождала увічненню пам'яті українських героїв Берестецької битви. Із цією метою за кілька днів перед урочистостями виставлялися поліцейські застави, які завертали додому українців із віддалених місць, здійснювали затримання та арешти аж до непоодиноких катувань учасників. Воєводське управління намагалося вплинути на православне духовенство для його відсторонення від участі в маніфестаціях, щоб таким чином позбавити ці заходи релігійного характеру [8, арк. 1].

Зазнавши невдачі у спробах припинити вшанування козаків-героїв Берестецької битви, воєводська влада 18 червня 1935 р. в особі її очільника Г. Юзевського видала розпорядження про заборону будь-яких зібрань, зборів та походів до української святині. Порушники цього розпорядження каралися штрафом від 500 до 1 тис. злотих або арештом від двох до шести тижнів [7]. Воєводська заборона послабила рух з ушанування українцями місця битви 1651 р. під Берестечком, однак остаточно припинити його не змогла.

Специфічну позицію щодо увічнення на теренах Східної Галичини і Західної Волині пам'ятних місць національної воєнної історії у міжвоєнний період займало галицьке москвофільство. На протигагу українському патріотичному таборі воно ініціювало формування культу героїталергофців, монополізуючи його збереженням та поширенням так званих «талергофських» пам'яток. Назва цих об'єктів культурної спадщини походить від найменування концентраційного табору Талергоф в Австро-Угорщині, де на початку Першої світової війни австрійська влада ув'язнила тисячі галичан за нібито проросійські симпатії. Тут та в інших австрійських концтаборах загинуло від 36 тис до 100 тис ув'язнених із різних регіонів імперії Габсбургів. Показово, що під час ушанування пам'яті талергофців галицьке москвофільство використовувало символіку самодержавної Росії у вигляді триколірних (біло-синьо-червоних) стрічок на вінках. Отже, цей політичний табір тримався відсторонено від заходів української патріотичної громадськості щодо увічнення пам'ятних місць національної воєнної історії. Така його позиція послаблювала єдність зусиль українського населення Східної Галичини у протидії репресивній політиці польської влади в означеній справі [4, с. 58–59].

Висновки. Отже, впродовж 1920–1930-х років у суспільно-політичному житті українського

населення Східної Галичини і Західної Волині, діяльності його патріотичних кіл вагома роль належала ініціюванню та здійсненню заходів з увічнення пам'ятних місць національної воєнної історії. Будучи дієвою формою пам'яткоохоронної роботи, що проводилася відповідно до чинної нормативно-правової бази Польської держави, але нерідко всупереч політичній лінії її центральних і місцевих управлінських структур, вона сприяла посиленню національної самосвідомості українства, його об'єднанню у визвольній боротьбі за здобуття власної державності.

Непросто склалася в наступні десятиліття доля охарактеризованих у статті пам'ятних місць української воєнної історії. Меморіалові «Козацькі могили» вдалося вціліти в умовах радянської системи і з другої половини 1960-х років навіть функціонувати як історико-культурний заповідник. Натомість брутално комуністичний режим обійшовся з похованнями УСС на горі Маківка та горі Лисоня. Як виразники «українського буржуазного націоналізму» вони за комуністичної доби були сплюндровані і приречені на забуття. Їх відновлення стало можливим після проголошення незалежності України. Цвинтар-некрополь січових стрільців на Маківці відбудували у 1998–1999 рр. Меморіал нараховує 50 хрестів на могилах січовиків та один пам'ятник на честь вояків, котрих ідентифікувати не вдалося [17, с. 190]. Військовий некрополь-меморіал як символ вшанування пам'яті полеглих українських січових стрільців створено й на горі Лисоня. У 1990 р. впорядковано їхню могилу; у вересні 1994 р. тут постав меморіал. До 100-літнього ювілею битви, який відзначався 2–8 вересня 2016 р., меморіал реставрували й урочисто відкрили 4 вересня 2016 р. До вищезгаданого ювілею також були впорядковані могили солдат австро-угорської армії, реконструйовано цвинтар полеглих українських вояків у с. Посухів та кладовища турецьких військових у селах Гутисько та Підвисоцьке [17, с. 191–192].

Сьогодні, коли Україна веде нелегку збройну боротьбу на Сході проти російського агресора та його поплічників, мета якої – збереження і зміцнення її незалежності, особливо актуальним є питання популяризації національної воєнної історії, охорони її пам'яток, спорудження нових об'єктів. У цьому контексті гідним прикладом слугує діяльність українських патріотичних сил Східної Галичини і Західної Волині з увічнення впродовж 1920–1930-х років пам'ятних місць національної воєнної історії, розташованих у регіоні, – поховань УСС на горі Маківка та на горі

Лисоня, а також поля Берестецької битви. Варто підкреслити, що означена тема не вичерпана і з наукового погляду. Увагу слід зосередити на таких її аспектах, як характеристика джерельної бази, ґрунтовний аналіз історіографічних напрацювань, співпраця українських громадських організацій

Східної Галичини і Західної Волині у заходах з охорони та пошанування пам'ятних місць національної воєнної історії, участь у них українських жіночих організацій, розроблення проєктів меморіалів за участі українських та польських фахівців, спроба їх утілення на практиці та ін.

Список літератури:

1. Берестецька битва в історії України : науковий збірник матеріалів 8-ї Всеукр. наук. краєзн. конфер., присвяченої 350-річчю битви під Берестечком, 16–17 червня 2001 р. Рівне : Ліста, 2001. 103 с.
2. Бої за гору Маківка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 17.04.2020).
3. Гаврилюк О. Охорона пам'яток історії та культури у Другій Речі Посполитій: теорія і практика (український вимір). *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2009. Вип. 486–487. С. 45–50.
4. Гаврилюк О.Н. Позиція українських політичних таборів Західної України щодо збереження національних пам'яток воєнної історії. *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. Вип. 5. С. 54–60.
5. Гаврилюк С.В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.) : монографія ; 2-е вид., доп. Луцьк : Вежа, 2008. 536 с.
6. Гей, на горі, на Маківці. *Діло*. 1932. 7 травн.
7. Дерев'яний І. Польська окупація Західної України в 1918–1939 роках. Як це було. URL: <http://www.lonckoho.lviv.ua/publikatsiji> (дата звернення: 11.05.2020).
8. Державний архів Волинської області. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 3737. 79 арк.
9. Дрогобицька О. Вшанування пам'яті героїв національно-визвольних змагань під час Зелених свят у Галичині (20–30-ті роки XX ст.). *Галичина*. 2019. № 32. С. 175–185.
10. Дрогобицька О. Вшанування пам'яті героїв національно-визвольних змагань сільськими громадами у Галичині (20–30-ті роки XX ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2015. Спецвипуск II. С. 109–115.
11. Заставецька Н. Історико-культурна спадщина Східногалицького краю в політичних реаліях режиму «санакції» (на прикладі пам'яток воєнної історії). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2007. Вип. 1. С. 111–115.
12. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939). Тернопіль : Воля, 2005. 946 с.
13. Німчук І. Культ полеглих героїв: Реферат на установчих зборах «Г-ва охорони воєнних могил» у Львові. *Діло*. 1927. 13 травня.
14. Павлишин Л. «На грані двох світів»: спогади військовика-бандерівця / літзаписувач В. Щеглюк. Львів : Сполом, 2010. 320 с.
15. Парацій В. Гора Лисоня як визначне місце національного мілітарного звершення. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2016. № 7. С. 50–60.
16. Рева М. На шляхах життя. Спогади. Лондон : Українська видавнича спілка, 1980. 216 с.
17. Регіональні особливості нерухомих пам'яток України : монографія. / Г.М. Бичковська та ін. ; за заг. ред. Л.О. Гріффена, О.М. Титової. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2017. 276 с.
18. Національний пантеон «Козацькі могили»: історико-краєзнавчий нарис / В. Рожко та ін. Луцьк : Медіа, 2003. 544 с.
19. Харчук Х.Р. Діяльність українського Товариства охорони воєнних могил на території Галичини у міжвоєнний період 1927–1939 років. *Молодий вчений*. 2014. № 7(10). С. 30–33.
20. Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury. *Dziennik praw Państwa Polskiego*. 1918. № 16. Poz. 36. Warszawa : Tłoczono w Drukarni Państwowej z polecenia Ministra Sprawiedliwości, 1919. S. 93–98.

Havryliuk S.V., Havryliuk O.N. THE PERPETUATION OF NATIONAL MILITARY HISTORY MEMORIAL SITES IN THE WESTERN UKRAINIAN LANDS (THE 1920S – 1930S)

Based on the referral to some published and unpublished sources, the article highlights the content and significance of the methods of Ukrainian political camps of Eastern Galicia and Western Volyn (Ukrainian territories that were a part of the II Rzeczpospolita) – to perpetuate national military history memorial sites during the 1920s – 1930s. It is emphasized, that such unique objects of Ukrainian cultural heritage within the above-mentioned areas in the interwar period were the graves of the Ukrainian Sich Riflemen (USS) at Mount Makivka (Lviv region) and Mount Lysonia (Ternopil region), as well as the Battle of Berestechko site (Rivne region).

The article reveals humanistic and political aspects of various camps of Ukrainian society within the abovementioned areas to perpetuate the memorial sites of national military history. It is demonstrated, that for the representatives of the national-patriotic camp these sites served as symbols of maintaining historical memory, a powerful means of raising national consciousness and unity of the indigenous population of Eastern Galicia and Western Volyn in the struggle for their independent Ukrainian state. The Prosvita Society, as well as the Plast, Luh, Sich Ukrainian Youth Associations, etc., were actively involved in achieving this goal. The Prosvita Society, in particular, initiated the formation of the Ukrainian Committee for the Preservation of War Graves in 1923 in Lviv, later reorganized into the Ukrainian Society for the Preservation of War Graves (USPWG). Measures to honor the memorial sites of Ukrainian military history included the organization of campaigns, often turning into mass patriotic demonstrations, restoration, and caring for the sites of military battles, involving the USS; attempts to erect monuments at Mount Makivka and Mount Lysonia, the laying of wreaths at the Battle of Berestechko site, perpetuate the memorial sites on the photos to transfer them to the Ukrainian museums in Lviv, etc.

The article draws attention to the viewpoint of Galician Muscovites regarding the perpetuation of Ukrainian military history memorial sites. It alleges that the position of this political camp weakened the unity of actions of the Ukrainian population in Eastern Galicia, related to the repressive policies of the Polish authorities, aimed to counteract reverence for Ukrainian military history objects.

Key words: *Eastern Galicia, Western Volyn, national military history, memorial sites, Mount Makivka, Mount Lysonia, the Battle of Berestechko site.*